

Универзитет у Београду - Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП

СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ДЕЦЕ СА РАЗВОЈНИМ СМЕТЊАМА И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2016.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ДЕЦЕ СА РАЗВОЈНИМ
СМЕТЊАМА И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ”**

Београд, 6. децембар 2016.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2016.

„СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ДЕЦЕ СА РАЗВОЈНИМ СМЕТЊАМА
И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ”

ЗБОРНИК РАДОВА
научни скуп националног значаја
Београд, 6. децембар 2016.

Издавач:

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.fasper.bg.ac.rs

За издавача:

Проф. др Снежана Николић, декан

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Миле Вуковић

Уредници:

Проф. др Александар Југовић
Проф. др Мирјана Јапунца-Милисављевић
Доц. др Александра Грбовић

Рецензенти:

Проф. др Мирко Филиповић, Универзитет у Београду – Факултет
за специјалну едукацију и рехабилитацију
Проф. др Бранислав Бројчин, Универзитет у Београду – Факултет
за специјалну едукацију и рехабилитацију
Проф. др Мирослав Бркић, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука

Дизајн насловне стране:

Зоран Јованковић

Компјутерска обрада текста:

Биљана Красић

Зборник радова ће бити публикован у електронском облику – ЦД.

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-089-4

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 27.12.2016. године, Одлуком бр. 3/171 од 29.12.2016. године, усвојило је рецензије рукописа Зборника радова „СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ДЕЦЕ СА РАЗВОЈНИМ СМЕТЊАМА И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ”, групе аутора, који су уредили проф. др Александар Југовић, проф. др Мирјана Јапунца-Милисављевић и доц др Александра Грбовић.

Зборник је настао као резултат пројекта „СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ДЕЦЕ СА РАЗВОЈНИМ СМЕТЊАМА И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ” чију реализацију је сопственим средствима подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Породични статус и проблеми у понашању код деце са лаком интелектуалном ометеношћу

Наташа БУХА
Милица ГЛИГОРОВИЋ

Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Резиме

Непосредно окружење у коме дете одраста представља један од значајних предиктора појаве бихејвиоралних и емоционалних тешкоћа. Циљ овог истраживања је да се утврди однос између породичног статуса и испољавања проблема у понашању код деце са лаком интелектуалном ометеношћу (ЛИО).

Узорком је обухваћено 99 испитаника са ЛИО, оба пола (44,4% девојчица), узраста од 10 до 14 година. У потпуној породици живи 56,6% деце, у породици са једним родитељем 21,2%, док у дому за децу без родитељског старања живи њих 22,2%. За процену присуства проблема у понашању употребљен је други део ABS-S:2 скале адаптивног функционисања.

Анализом резултата утврђено је да понашање деце са ЛИО која живе у породичном окружењу не одступа од норми за дати хронолошки узраст. Нису утврђене значајне разлике у понашању између деце која живе у потпуној породици и деце из једнородитељских породица ($p > 0,05$). Проблеми у понашању се региструју код деце без родитељског старања, уз доминацију тешкоћа екстернализованог типа. У односу на децу која живе у породичном окружењу, деца без родитељског старања су перципирана као мање прилагодљива ($p < 0,01$) и поуздана ($p < 0,000-0,01$), са већим бројем карактеристика присилног ($p < 0,000-0,01$) и узнемирујућег интерперсоналног понашања ($p < 0,05$). Када се упореде само са децом из потпуних породица, деца без родитељског старања чешће испољавају насилнички тип понашања ($p < 0,05$), као и различите облике стереотипног, хиперактивног и неприкладног социјалног понашања ($p < 0,01$).

Кључне речи: лака интелектуална ометеност, проблеми у понашању, породични статус, деца без родитељског старања

УВОД

Резултати бројних истраживања указују на низ карактеристика детета и његовог непосредног социјалног окружења као значајних предиктора бихејвиоралних и емоционалних проблема. Међу њима се најчешће издвајају пол, узраст, социоекономски статус и породични статус детета (за преглед истраживања видети Harland et al., 2002).

Одрастање у једнородитељској породици (најчешће са мајком), независно од културолошког окружења, често се негативно одражава на развојни статус деце и адолесцената. Адолесценти који одрастају са једним родитељем обично чешће имају лошије школско постигнуће и показују нижи ниво аспирација, раније ступају у сексуалне односе, чешће злоупотребљавају психоактивне супстанце и испољавају делинквентно понашање. Такође, код њих се региструје ниже самопоштовање и већа учесталост различитих емоционалних и бихејвиоралних проблема (Carlson & Corcoran, 2001; Cavanagh & Huston, 2006; DeLeire & Kalil, 2002). Такође, искуство додатних и специфичних стресова у животу неповољно утиче на социоемоционално функционисање детета (Harland et al., 2002). Деца која одрастају у изразито дисфункционалним породицама се често измештају из породичне средине и у Србији се, углавном, институционално збрињавају. Најчешћи разлози за касније смештање деце, која су претходно одрасла у дисфункционалном окружењу, у дом (предшколски или основношколски узраст) су присуство алкохолизма, наркоманије или проституције код чланова породице, изражено поремећени породични односи, сиромаштво, занемаривање и злостављање деце. Сличне разлоге наводе и аутори из Хрватске (Maretić i Sindik, 2013).

Циљ овог истраживања је да се утврди однос између породичног статуса и испољавања проблема у понашању код деце са лаком интелектуалном ометеношћу (ЛИО).

МЕТОД РАДА

Узорком је обухваћено 99 испитаника са ЛИО (IQ у распону од 50 до 70; AS=60,53; SD=7,26), оба пола, узраста од 10 до 14 година (детаљније у Табели 1).

Табела 1 – Структура узорка према полу и узрасту

Пол испитаника	Узрасне категорије				Укупно
	10;0-10;11	11;0-11;11	12;0-12;11	13;0-13;11	
женски	9 (9,1%)	10 (10,1%)	12 (12,1%)	13 (13,1%)	44 (44,4%)
мушки	15 (15,2%)	13 (13,1%)	12 (12,1%)	15 (15,2%)	56 (55,6%)
Укупно	24 (24,2%)	23 (23,2%)	24 (24,2%)	28 (28,3%)	99 (100%)

Испитаници мушког и женског пола су релативно равномерно дистрибуирани у дефинисаним узрасним групама ($\chi^2 = 0,822$; $df=3$; $p=0,844$).

У потпуној породици живи 56 испитаника (56,6%), у породици са једним родитељем 21 (21,2%), док у дому за децу без родитељског старања живи 22 испитаника (22,2%) (детаљније у Табели 2).

Табела 2 – Структура узорка према полу и породичном статусу

Пол испитаника	Породични статус			Укупно
	Потпуна п.	Једнородитељска п.	Дом	
женски	23 (23,2%)	13 (13,1%)	8 (8,1%)	44 (44,4%)
мушки	33 (33,3%)	8 (8,1%)	14 (14,1%)	56 (55,6%)
Укупно	56 (56,6%)	21 (21,2%)	22 (22,2%)	99 (100%)

Није утврђена статистички значајна разлика у типу породичног статуса између дечака и девојчица ($\chi^2=3,433$; $df=2$; $p=0,180$).

Подаци о узрасту, нивоу интелектуалног функционисања и породичном статусу су преузети из школске документације. За процену проблема у понашању употребљен је други део ABS-S:2 скале адаптивног функционисања (AAMR Adaptive Behavior Scale – School, Second edition, Lambert, Nihira & Leland, 1993), намењен анализи проблема у понашању. Састоји се од седам субскала. ABS-S:2 скала је нормирана према узрасту, посебно за популацију деце и адолесцената типичног развоја (3-18 година) и децу и адолесценте са интелектуалном ометеношћу (3-21 година). У овом истраживању употребили смо норме за типичну популацију. Информације о карактеристикама понашања деце добијене су на основу структурисаног интервјуа са дефектолозима који добро познају дете.

У статистичкој обради су коришћене основне дескриптивне мере, χ^2 тест, једнофакторска и двофакторска анализа варијансе.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

Анализа контролних варијабли обухватила је утврђивање присуства узрасних и полних разлика у различитим областима проблема у понашању код деце са ЛИО. Статистичка анализа је показала да узраст није значајан фактор разлика ни на једној субскали проблема у понашању (SP: $F_{(3)}=0,755$, $p=0,522$; Pri: $F(3)=0,179$, $p=0,910$; Po: $F_{(3)}=1,620$, $p=0,190$; SHP: $F_{(3)}=0,377$, $p=0,770$; PP: $F_{(3)}=0,299$, $p=0,826$; SA: $F_{(3)}=0,344$, $p=0,794$; UIP: $F_{(3)}=0,442$, $p=0,724$). Резултати неких истраживања указују на већу учесталост проблема у понашању са повећањем хронолошког узраста. Њихова учесталост се, бар када је реч о агресивним облицима понашања, значајно повећава у адолесцентном и раном одраслом добу (Žunić-Pavlović i Jovanić, 2005). Полне разлике нису присутне (SP: $F_{(1)}=0,351$, $p=0,555$; Po: $F_{(1)}=0,870$, $p=0,353$; SHP: $F_{(1)}=2,650$, $p=0,107$; PP: $F_{(1)}=1,022$, $p=0,315$; SA: $F_{(1)}=0,634$, $p=0,428$; UIP: $F_{(1)}=2,816$, $p=0,097$), изузев на субскали *Прилагођивост* (Pri: $F_{(1)}=7,612$; $p=0,007$) и то у корист девојчица. За разлику од дечака ($AS=7,13$; $SD=3,367$), девојчице у мањој мери избегавају правила и налоге и показују мањи отпор према ауторитету ($AS=9,02$; $SD=3,434$). Интеракција између узраста и пола на овој субскали није значајна ($F_{(3,91)}=0,118$; $p=0,949$). Генерално, резултати неких од претходних истраживања указују на већу учесталост екстернализованих облика проблема у понашању код испитаника са интелектуалном ометеношћу мушког пола (Brojčin, Glumbić i Banković, 2009; Žunić-Pavlović i Jovanić, 2005), док се интернализовани проблеми у понашању чешће јављају код испитаника женског пола (Esbensen, Seltzer, Greenberg & Benson, 2005), иако

овај податак није увек истраживачки потврђен (Brojčin i Glumbić, 2012; Matson, Barrett & Helsel, 1988).

Аритметичка средина стандардних скорова ABS-S:2 скале износи 10, а стандардна девијација 3, чиме је, у нормативном узорку, добијена дистрибуција од 7 рангова (нивоа) постигнућа: веома лоше (стандардни скор (SS): 1-3), лоше (SS: 4-5), испод просека (SS: 6-7), просек (8-12), изнад просека (SS: 13-14), одлично (SS: 15-16) и изузетно (SS: 17-20) (Lambert, Nihira & Leland, 1993). У Табели 3 су приказана постигнућа испитаника различитог породичног статуса на субскалама другог дела ABS_S:2 скале.

Табела 3 – *Постигнуће испитаника на субскалама ABS-S:2 (II део) у зависности од типа породичног статуса*

ABS-S:2 skala II deo	Min	Max	AS	SD	Rang	F (2)	p	
SP	PP	7	14	10,02	1,986	prosek	4,326	0,016
	JP	8	14	9,95	1,746	prosek		
	D	7	11	8,73	1,202	prosek		
Pri	PP	1	13	8,55	3,593	prosek	8,560	0,000
	JP	3	13	9,05	2,783	prosek		
	D	1	11	5,45	2,756	loše		
Po	PP	1	18	8,89	3,290	prosek	10,487	0,000
	JP	5	13	9,14	2,414	prosek		
	D	1	11	5,45	3,488	loše		
SHP	PP	1	11	8,48	2,420	prosek	5,605	0,005
	JP	1	11	8,19	2,620	prosek		
	D	1	11	6,36	2,770	ispod pr.		
PP	PP	7	11	10,38	1,019	prosek	9,470	0,000
	JP	8	11	10,33	0,913	prosek		
	D	3	11	8,64	2,969	prosek		
SA	PP	4	11	9,64	1,823	prosek	3,085	0,050
	JP	6	11	9,76	1,700	prosek		
	D	4	11	8,45	2,756	prosek		
UIP	PP	2	14	8,80	3,054	prosek	5,130	0,008
	JP	5	14	9,38	2,783	prosek		
	D	1	14	6,59	3,647	ispod pr.		

Легенда: PP=потпуна породица; JP= једнородитељска породица; D= дете без родитељског старања (домско дете); SP= Социјално понашање; Pri= Прилагодљивост; Po= Поузданост; SHP= Стереотипно и хиперактивно понашање; PP= Присилно понашање; SA= Социјално ангажовање; UIP= Узнемирујуће интерперсонално понашање.

На субскалама *Социјално понашање*, *Присилно понашање* и *Социјално ангажовање*, деца са ЛИО, независно од породичног статуса, остварују постигнућа која се крећу у рангу просечних за децу типичне популације истог хронолошког узраста. У свим осталим областима проблема у понашању (субскале *Прилагодљивост*, *Поузданост*, *Стереотипно и хиперактивно понашање* и *Узнемирујуће интерперсонално понашање*), понашање деце са ЛИО која живе у породичном окружењу је у складу са датим узрастом, док се понашање деце без родитељског старања налази на граници између лошег и исподпросечног (Табела 3).

Најмање варијације у постигнућу на свим подузorcима су регистроване на субскали *Социјално понашање* и на субскали *Присилно понашање*, посебно у популацији деце која живе у породичном окружењу. У свим осталим областима проблема у понашању региструје се већа хетерогеност деце са ЛИО. Анализом варијансе утврђено је да је тип породичног статуса значајан фактор разлика у обиму испољавања свих процењених облика проблема у понашању ($p \leq 0,000-0,050$) (Табела 3). Резултати *post-hoc* анализе (Scheffe) су приказани у Табели 4.

Табела 4 – Значајност разлика међу испитаницима различитог породичног статуса у постигнућу на субскалама ABS-S:2 (II део)

ABS-S:2	Породични статус		Разлика AS	Станд. грешка	p
SP	потпуна п.	једнородитељска п.	0,065	0,459	0,990
		домско дете	1,291	0,451	0,020
	једнородитељска п.	потпуна п.	-0,065	0,459	0,990
		домско дете	1,225	0,547	0,087
Pgi	потпуна п.	једнородитељска п.	-0,494	0,836	0,840
		домско дете	3,099	0,822	0,001
	једнородитељска п.	потпуна п.	0,494	0,836	0,840
		домско дете	3,593	0,997	0,002
Po	потпуна п.	једнородитељска п.	-0,250	0,812	0,954
		домско дете	3,438	0,799	0,000
	једнородитељска п.	потпуна п.	0,250	0,812	0,954
		домско дете	3,688	0,968	0,001
SHP	потпуна п.	једнородитељска п.	0,292	0,650	0,904
		домско дете	2,119	0,640	0,006
	једнородитељска п.	потпуна п.	-0,292	0,650	0,904
		домско дете	1,827	0,776	0,067
PP	потпуна п.	једнородитељска п.	0,042	0,420	0,995
		домско дете	1,739	0,413	0,000
	једнородитељска п.	потпуна п.	-0,042	0,420	0,995
		домско дете	1,697	0,501	0,004
SA	потпуна п.	једнородитељска п.	-0,119	0,522	0,974
		домско дете	1,188	0,514	0,074
	једнородитељска п.	потпуна п.	0,119	0,522	0,974
		домско дете	1,307	0,623	0,116
UIP	потпуна п.	једнородитељска п.	-0,577	0,804	0,773
		домско дете	2,213	0,790	0,023
	једнородитељска п.	потпуна п.	0,577	0,804	0,773
		домско дете	2,790	0,958	0,017

Легенда: SP= Социјално понашање; Pgi= Прилагодљивост; Po= Поузданост; SHP= Стереотипно и хиперактивно понашање; PP= Присилно понашање; SA= Социјално ангажовање; UIP= Узнемирујуће интерперсонално понашање.

Деца са ЛИО без родитељског старања, која су институционално збринута, испољавају значајно више различитих проблема у понашању. У односу на децу која живе у породичном окружењу, независно од тога да ли живе са једним или оба родитеља, домска деца су перципирана као мање прилагодљива (Pgi: $p < 0,01$) и поуздана (Po: $p < 0,000-0,01$), са већим бројем карактеристика присилног (PP: $p < 0,000-0,01$) и узнемирујућег интерперсоналног понашања (UIP: $p < 0,05$) (Табела 4).

С обзиром на то да је на субскали *Прилагодљивост* утврђено присуство полних разлика, проверено је и присуство интеракције пола и породичног статуса. Двофакторском анализом варијансе је утврђено да пол и породични статус представљају независне чињенице проблема у понашању ($F(2;93)=0,076$; $p=0,927$).

На субскалама *Социјално понашање* и *Стереотипно и хиперактивно понашање* нема разлика у постигнућу између деце без родитељског старања и деце из једнородитељских породица ($p>0,05$), али су деца без родитељског старања знатно лошија у односу на децу са ЛИО која живе у потпуној породици: код њих се чешће региструје насилнички тип понашања (физичко, вербално и/или емоционално) ($SP: p<0,05$), као и различити облици стереотипног, хиперактивног и неприкладног социјалног понашања ($SHP: p<0,01$) (Табела 4).

Проучавајући агресивне форме понашања деце просечних интелектуалних способности, уочено је да деца без родитељског старања, генерално, значајно више испољавају непријатељско понашање и физичку агресивност, него деца која живе у породичном окружењу (Maretić i Sindik, 2013). Анализом развојних карактеристика усвојене деце у постинституционалном периоду, применом CBCL скале (Child Behavior Checklist, Achenbach, 1991) на узорку од скоро 2000 деце, узраста 4-18 година, утврђено је веће присуство екстернализованих проблема у понашању, као и већа учесталост интернализованих проблема и тешкоћа пажње (Gunnar & Van Dulmen, 2007), на шта указује и прегледна студија 18 истраживања која су у фокусу имала проблеме у понашању деце која су пре усвајања живела у институцији (Hawk & McCall, 2010).

На субскали *Социјално ангажовање* нису регистроване значајне међугрупне разлике ($p>0,05$) (Табела 4). С обзиром на то да на моделу у целини даје статистички значајне разлике ($p\leq 0,050$) (Табела 3), може се претпоставити да породични статус игра значајну улогу и у испољавању социјалне инхибиције, која се манифестује израженом повученошћу, стидљивошћу и неактивношћу, али на датом узорку међугрупне разлике су суптилније и детектују се тек у виду кумулативног ефекта.

Одсуство значајних разлика у степену испољавања различитих проблема у понашању између деце која живе у потпуној и једнородитељској породици би могло да буде резултат шире породичне подршке код једнородитељских породица. Резултати истраживања указују на то да постоје различити облици породичне организације једнородитељских породица и да самохране мајке често живе заједно са својим родитељима или рођацима. Те такозване „мултигенерацијске породице“ представљају протективни фактор за социоемоционални развој детета (DeLeire & Kalil, 2002). С обзиром на то да је истраживање усмерено само на дихотомне породичне категорије (оба родитеља vs. један родитељ), можемо само претпоставити да једнородитељске породице имају подршку шире фамилије, поготово што је то релативно карактеристично за нашу средину. Такође, за јаснију слику о утицају породичног статуса на понашање детета требало би контролисати и друге факторе, као што су социоекономски статус, психолошки статус мајке, социјалне вештине родитеља и сл. (Carlson & Corcoran, 2001; Cavanagh & Huston, 2006).

ЗАКЉУЧАК

Циљ овог истраживања је утврђивање односа између породичног статуса и испољавања проблема у понашању код деце са ЛИО. Добијени резултати указују на то да деца са ЛИО која живе у породичном окружењу, независно од тога да ли живе са једним или оба родитеља, углавном испољавају понашање које је у складу са очекивањима за дати хронолошки узраст. Насупрот резултатима неких других студија, који указују на то да одрастање у једнородитељској породици представља ризик за испољавање проблема у понашању, у овом истраживању нису уочене значајне бихејвиоралне разлике у односу на децу из потпуних породица ($p > 0,05$).

Проблеми у понашању се региструју код деце са ЛИО која су институционално збринута. Доминирају тешкоће екстернализованог типа (нпр. избегавање правила, отпор према ауторитету, крађа, лагање/варање, лоша реакција на критику, стално захтевање пажње/похвале, те стереотипно и хиперактивно понашање). У односу на децу која живе у породичном окружењу, деца без родитељског старања су перципирана као мање прилагодљива ($p < 0,01$) и поуздана ($p < 0,000-0,01$), са већим бројем карактеристика присилног ($p < 0,000-0,01$) и узнемирујућег интерперсоналног понашања ($p < 0,05$).

За разлику од деце која живе у потпуној породици, деца без родитељског старања чешће испољавају насилнички тип понашања (физичко, вербално и/или емоционално) ($p < 0,05$), као и различите облике стереотипног, хиперактивног и неприкладног социјалног понашања ($p < 0,01$). Једина област у којој нису детектоване значајне међугрупне разлике јесте област социјалног ангажовања ($p > 0,05$). На основу анализе резултата се ипак може рећи да породични статус представља значајан фактор испољавања карактеристика социјално инхибираног понашања ($p \leq 0,05$).

ЛИТЕРАТУРА

1. Achenbach, T. M. (1991). *Manual for Child Behavior Checklist/ 4-18 and 1991 Profile*. Burlington: University of Vermont Department of Psychiatry.
2. Brojčin, B., Glumbić, N. (2012). Internalizovani oblici problematičnog ponašanja kod dece sa lakom intelektualnom ometenošću školskog uzrasta. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11(1), 3-20.
3. Brojčin, B., Glumbić, N., Banković, S. (2009). Hiperaktivni oblici ponašanja kod dece sa lakom intelektualnom ometenošću školskog uzrasta. *Pedagogija*, 64(2), 225-235.
4. Carlson, M. J. & Corcoran, M. E. (2001). Family structure and children's behavioral and cognitive outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 63(3), 779-792.
5. Cavanagh, S. E. & Huston, A. C. (2006). Family instability and children's early problem behavior. *Social Forces*, 85(1), 551-581.
6. DeLeire, T. & Kalil, A. (2002). Good things come in threes: Single-parent multigenerational family structure and adolescent adjustment. *Demography*, 39(2), 393-413.
7. Esbensen, A. J., Seltzer, M. M., Greenberg, J. S. & Benson, B. A. (2005). Psychometric evaluation of a self-report measure of depression for individuals with mental retardation. *American Journal on Mental Retardation*, 110(6), 469-481.

8. Gunnar, M. R. & Van Dulmen, M. H. (2007). Behavior problems in postinstitutionalized internationally adopted children. *Development and psychopathology*, 19(01), 129-148.
9. Harland, P., Reijneveld, S. A., Brugman, E., Verloove-Vanhorick, S. P. & Verhulst, F. C. (2002). Family factors and life events as risk factors for behavioural and emotional problems in children. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 11(4), 176-184.
10. Hawk, B. & McCall, R. B. (2010). CBCL behavior problems of post-institutionalized international adoptees. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 13(2), 199-211.
11. Lambert, N., Nihira, K. & Leland, H. (1993). *Adaptive Behavior Scale – School: Examiner’s Manual, second edition*. Austin, Texas: Pro-ed.
12. Maretić, E., Sindik, J. (2013). Agresivno ponašanje, zaštitni čimbenici i školsko postignuće učenika izvan i unutar sustava institucionalne skrbi. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(1), 43-62.
13. Matson, J. L., Barrett, R. P. & Helsel, W. J. (1988). Depression in mentally retarded children. *Research in Developmental Disabilities*, 9(1), 39-46.
14. Žunić-Pavlović, V., Jovanić, G. (2005). Socio-ekonomski status, nasilje u porodici i poremećaji ponašanja kod dece s mentalnom retardacijom. *Istraživanja u defektologiji*, 6, 35-56.

FAMILY STATUS AND CHALLENGING BEHAVIOUR IN CHILDREN WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY

Nataša Buha, Milica Gligorović

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

Immediate environment in which child is growing up, represents one of significant predictors of behavioural and emotional difficulties in children. The aim of this research is to determine the relationship between family status and expression of challenging behaviour in children with mild intellectual disability (MID).

The sample consisted of 99 participants with MID, of both genders (44,4% of girls), aged between 10 and 14 years. In complete family lives 56,6% of children, in single parent family lives 21,2%, while in institution for children without parental care lives 22,2% of them.

Challenging behavior was assessed by second part of ABS-S:2 scale of adaptive behavior. Analysis of the results revealed that behaviour of children with MID living in family environment does not differ from norms related to their calendar age. There were no significant behavioural differences between children living in single-and two-parent families ($p > 0,05$). Challenging behavior is registered in MID children without parental care. Externalized challenging behavior is prevalent. Compared to children living in family environment, children without parental care are perceived as less adaptable ($p < 0,01$) and reliable ($p < 0,000-0,01$), with higher number of self-abusive ($p < 0,000-0,01$) and disturbing interpersonal behaviour ($p < 0,05$). Compared to children living in complete families, MID children without parental care express violent type of behaviour more often ($p < 0,05$), as well as various forms of stereotyped, hyperactive and inappropriate social behaviour ($p < 0,01$).

Key words: mild intellectual disability, challenging behaviour, family status, children without parental care